

Lajtha László 130

A *Lajtha László írásai* című kritikai összkiadás két kötetét Berlász Melinda, Széchenyi-díjas zenetörténész, az MMA rendes tagja mutatta be a Vigadó Makovecz-termében 2022. október 10-én. Berlász Melinda felolvasásának teljes szövegét a benne előforduló számos Kodály- (és Bartók) vonatkozás miatt tarjuk fontosnak itt is közölni.¹

Tisztelt Hallgatóim, Hölgyeim és Uraim, kedves kollégáim, barátaim, a közelmúltban új nézőpontokkal gyarapodó Lajtha-kutatás és -irodalom egy új távlatot jelentő forráskiadvánnyal gyarapodott: Lajtha László írásműveinek kritikai összkiadásával. A kétkötetes írásgyűjtemény – jelenlegi ismereteink alapján – Lajtha összes nyilvánosságnak szóló írásművét és előadását tartalmazza.

A kiadás előzményeként említhető az általam 1992-ben, a Lajtha-centenárium alkalmára közzétett válogatott írásgyűjtemény, amely *Összegyűjtött írások* címen Lajtha 55 művét tartalmazta. Az összkiadást előkészítő, több évtizedet igénylő forráskutatások a közelmúltban zárultak le, és a hiánypótló terv a jelenlegi évforduló alkalmára megvalósult. A kétkötetes gyűjtemény első alkalommal nyújt lehetőséget arra, hogy Lajthát *saját megnyilatkozásainak* ismeretében, írásműveinek teljességében, kritikai jegyzetek útmutatásával tanulmányozza az olvasó.

Írásainak népzene tudományi értéke és jelentősége van: elsődlegesen Lajtha kutatói életművének vonatkozásában, de a magyar és a nemzetközi tudománytörténeti kapcsolatok oldaláról is. A Lajtha-írások gyűjteményének elsődleges rendeltetése arra irányul, hogy a töredékes ismeretekre szorítókozó, általánosságok szintjén megrekedt Lajtha-jelenséget a szerzői források tudományos értékelése alapján újra értelmezze. Más oldalról pedig, a Bartók és Kodály-életmű vonatkozásában, a gyűjtemény ugyancsak fontos támpontként szolgál Lajthának a közös kutatás

¹ A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti tagozata a jelzett napon könyvbemutatót és kerekasztal-beszélgetést rendezett Lajtha László születésének 130. évfordulója és Berlász Melinda 80. születésnapja alkalmából. A rendezvény teljes programját Berlász Melinda tervezte és szerkesztette, az előadás moderátora Solymosi-Tari Emőke, a Művészetelméleti Tagozat vezetője volt.

érdekeit előmozdító, Bartók és Kodály kutatói eredményeit alátámasztó tevékenységének ismerete. E kétoldalú, egymástól elválaszthatatlan nézőpont megteremtéséhez hiteles forrásanyagot nyújt a Lajtha-íráások kritikai összkiadása.

A 20. század első évtizedeiben, a népzene kutatás hőskorában, Lajtha, aki 10 évvel volt fiatalabb Bartóknál és Kodálynál, – mesterei példáját követve – már 1911-ben, 19 évesen bekapcsolódott a népdalgyűjtő mozgalomba. Lajtha volt az első kutató, aki intézményes keretben, a Nemzeti illetve a későbbi Néprajzi Múzeum keretében őrzött népzenei gyűjtemény felelős munkakörében gyűjtéseivel, cikkeivel, előadásával és tudományszervező tevékenységével az országos népdalgyűjtő program megalapozásán fáradozott. Írásainak teljeskörű ismeretében jól körvonalazódnak a közösséget képviselő és személyes, egyéni kutatói kezdeményezései. Lajtha témaválasztásaiban és döntéseiben egy szuverén kutató-egyeniség nézetei érvényesültek, amelyek számos vonatkozásban kiegészítették Bartók és Kodály népzenei munkásságát. Ezek közül itt most csak néhány eredményét említem meg: elsőként a hangszeres népzene- és néptánc kutatás terén végzett alapkutatásait, másodsor az a pedagógiai jellegű tevékenységet, amely a fiatal népzene kutatók zenei szakképzésére irányult a népzenei dallamlejegyzések ismeretátadása során, és nem utolsósorban Lajtha nemzetközi tudományszervezői szerepét a korabeli európai népzene kutatás szervezeteiben: előbb Párizsban, utóbb Londonban.

A következőben az írásgyűjtemény *tartalmi felépítését és tematikus arányait* ismertetem. A kétkötetes kiadvány legjelentősebb és egyben legerjedelmesebb tematikus egységét a népzene- és néptánc tudomány körébe tartozó tanulmányok, cikkek alkotják. A népzene és néptánc kutatás, egymástól elválaszthatatlan tartalmi egységébe számszerűen 57 Lajtha-írásmű tartozik, és ha ide soroljuk az új nézőpontot képviselő hangszertörténeti írásait is, a három témakör együttesen 63 művet, azaz a teljes kiadvány 3/4-részét, 600 oldalnyi terjedelmű publikációt jelent. Ez az arány a Lajtha-életmű négy évtizedes tudományos munkásságának kezdő és záró közleményeiről is tájékoztatást nyújt: Bartók-első népzenei köteteiről beszámoló recenziójáról, amelyet 1925-ben közölt az *Ethnographia* folyóiratban, és az 1963 februárjában, a halála előtt 2 nappal vele folytatott, szombathelyi interjúig a vas megyei folyóiratokban.

Az íráások, másodikk, számbeli és terjedelmi szempontból kisebb csoportja, a műveknek mintegy 1/4 arányában, 38 alkalmi jellegű, zenepublicisztikai cikket tartalmaz. A zeneélet különféle kérdéseiről, zeneszerzőkről, kon-

certekről szóló beszámolók és kritikák színes összképében Lajtha egyéni ízlésének, kritikai megállapításainak, a hazai és külföldi zeneéletről szóló beszámolóknak a változatossága kerül előtérbe.

A kötet utolsó fejezete a személyes jellegű írásokat közli. Itt ismerhetők meg a Lajthával készült interjúk, amelyeknek száma meglepően csekély: a zenei és tudományos életben közismert személyiséggel a korabeli sajtóban mindössze 5 interjú közléséről van tudomásunk, és ezek között csupán két írásmű szerepel, amelyekben Lajtha saját kompozícióról nyilatkozott: az egyikben, 1948-ban, mint filmzenében járatos komponista a műfaj időszerű kérdéseiről szolt, tekintve, hogy akkoriban komponált filmzenét T. S. Eliot „Murder in the Cathedral” című művéhez. A második zeneszerzői közlemény egy 1956 után készült nyilatkozat volt, amelyben VII. szimfóniájának párizsi bemutatójával kapcsolatos politikai jellegű támadásokra adott választ. A további írásművek családi-zenei rendezvényekhez kapcsolódó előadásokhoz, eseményekhez fűződtek.

A fenti áttekintéshez néhány, összefoglaló jellegű megállapítás tartozik. A kötetben közzétett 104 írásmű mindegyike Lajtha saját alkotása, közöttük csupán négy kétszerzős publikáció található, amelyeknek társszerzői Lajtha Néprajzi Múzeum-beli munkatársai és népzene kutató tanítványai voltak: a tanítványok közül Veress Sándorral és Dincsér Oszkárral dolgozott közös művön, *A Magyarság Néprajza* IV. kötetének Tánc-fejezetében Gőnyey Sándor néptánc-fotográfus-kutatóval működött együtt, és egy korábbi cikkében Varjú Elemér művelődéstörténész volt szerzőtársa. Gyűjteményünkben minden írásművet magyar nyelven adtunk közre az eredeti források alapján. A művek szerves részét képező kottapéldák nagy részét digitális kottagrafikai eljárással állítottuk elő, Meszéna Beáta kiváló munkájának eredményeként.

Ismertetésemet a két kötet tartalomjegyzékének bemutatásával zárom, ezt követően két kiválasztott Lajtha-mű felolvasása következik.

(Vetítés: az I. kötet Tartalomjegyzéke)

Az első kötet, mint látható, összesen 50 publikációt tartalmaz, két fejezetben. Az első fejezet Lajtha két önéletrajzi írását közli, a másodikban Lajtha a népzenei tárgyú írásait csoportosítottuk: a megjelent és a kéziratban maradt művek szempontjából.

Lajtha népzenei tárgyú írásműveinek rendeltetése és szerepe a II. világháborút megelőző három évtizedes időszakban, és az 1948/49-es politikai fordulat utáni években lényeges különbséget mutat. Az első időszakban,

amikor Lajtha Néprajzi Múzeum népzenei osztálya felelős munkatársa volt számos ismeretterjesztő és szaktudományos írást közölt a népzene-gyűjtés történeti jelentőségéről, és felelősségteljes cikkekben sürgette a korszerű népzenei hangfelvételek alkalmazásának ügyét. Ebben a periódusban, a '30-as években kapcsolódott be a párizsi nemzetközi népzenei szervezet tevékenységébe, amelynek keretében jelentős nemzetközi kiadványok szerzője és közreadója volt (1934, 1939). Saját népzenei gyűjtéseinek közlését ekkoriban másodlagos feladatnak tekintette, viszonylag kevés, de figyelemre méltó dallamközlő cikket jelentetett meg az *Ethnographia* c. folyóirat hasábjain.

Miután múzeumi állásából a fordulat évében, 1949-ben elbocsátották, kutatómunkáját a következő 13 éves időszakban új szempontok alapján folytatta: előtérbe helyezte nagy jelentőségű, 1940–1943-ig folytatott erdélyi gyűjtéseinek közreadását a *Népzenei monográfiák* című, a Zene-műkiadónál megjelent dallamgyűjtemény-sorozatban, és gyűjtőútjait nyugatmagyarországi megyékre – Sopron- és Vas megyére – összpontosította: két választott munkatársának Erdélyi Zsuzsannának és Tóth Margitnak társaságában. Közreműködésükkel valósult meg a *Sopron megyei virrasztóénekek* dallamgyűjteménye és a szombathelyi cigány-együttesek repertoárvizsgálata a *Dunántúli táncok és dallamok* című kiadvány I. kötetében. A rendkívüli energiát igénylő közreadói és nyugat-dunántúli gyűjtőútjai mellett újabb tudományos kérdésekkel foglalkozó publikációk közlésére igen kevés ideje maradt. A jelen kiadvány Tartalomjegyzéke is arról tanúskodik, hogy a *Népzenei monográfiák* sorozatban közölt öt dallamgyűjtemény bevezető tanulmányain kívül ezekben az években csupán egy-két szakmai tanulmánya jelent meg – ezek közül a Kodály 70. születésnapjára készült kötetben az „Egy hamis zenekar” című tanulmánya és ennek francia változata érdemel említést, és a későbbiekben a *Journal of the International Folk Music Council*ban közzétett néhány idegennyelvű könyvismertetése.

(Vetítés: a II. kötet Tartalomjegyzéke)

A II. kötet III. fejezete Lajtha tánc kutatással foglalkozó publikációit tartalmazza, amelyek elválaszthatatlanul összekapcsolódtak hangszeres és vokális gyűjtéseivel. Félrevezető lenne, ha az itt feltüntetett 7 közlemény alapján másodlagosnak tekintenénk Lajtha táncutatói tevékenységét. Éppen ellenkezőleg: pályájának első korszakában a néptánc kutatás történetét és tánc típusait ismertető nagyszabású tanulmánya, amely

a korszakos jelentőségű *Magyarság Néprajza* sorozat IV. kötetében jelent meg, egyéni kutatási eredményeinek legteljesebb, legátfogóbb tudományos publikációja volt, amelynek jelentőségét osztatlan szakmai elismerés és egy közelmúltban megjelent, újabb kiadás is alátámasztja.

A IV. fejezet Lajtha néhány éves múzeumi megbízásának, a hangszertörténeti gyűjtemény körében végzett munkásságának eredményeiről tájékoztat. A múlt század '20-as éveiben megfogalmazott tervei egyrészt a historikus előadói gyakorlat kérdésében, másrészt a magyar zenei ikonográfiai kutatások terén fontos kezdeményezéseket és javaslatokat tartalmaztak.

Az V. fejezet Lajtha zenepublicisztikai írásainak, cikkeinek, kritikáinak gyűjteménye. A zeneéletről, zeneszerzőkről, zenetörténeti, művészeti kérdésekről szólót írások arról is tájékoztatnak, hogy Lajtha a két világháború közötti években milyen irodalmi csoportokhoz, fórumokhoz tartozott: a '30-as években főként a *Protestáns Szemlé*nek dolgozott, az akkori szerkesztővel, Áprily Lajossal való művészi kapcsolata következtében, a '40-es években fontos tanulmányokat közölt az Illyés-szerkesztette: *Magyar Csillag* felkérésére. Egykori tanítványa, Sárosi Bálint szerint Lajtha „műveltségére, eleganciájára, szellemességére, zeneszerzői modernségére és eredetiségére leginkább ezekből az írásaiból lehet következtetni.”²

A zenepublicisztikai cikkeket tartalmazó fejezetben sajátos szerepet töltenek be azok a Lajtha által írt művészi portrék – például a *Vaughan Williams*ről, *Debussy*ről közölt írások –, amelyekben kivételes azonosulási készséggel – szándéka ellenére – saját zeneszerzői önarcképét rajzolta meg. Ezek egyike volt az a kivételes alkalomra írt megnyitó beszéde is, amely a kortárs festőművész, Medveczky Jenő kiállításán hangzott el, s amely hamarosan körünkben is elhangzik.

A Lajtha-írások ismertetését két kiválasztott mű felolvasásával egészítem ki. Első választásom a kötet nyitó fejezetből a *Pályakép* ismertetésére esett, mert úgy tapasztaltam, hogy Lajtha művészi és tudósi eseménytörténete még napjainkban sem tekinthető közismertnek. A *Pályakép* nem önálló írásműnek készült. 1962 tavaszán, amikor 14 év megszakítás után Lajtha ismét Nyugat-Európába utazhatott, körútjának első állomásán, az Oslói Egyetemen olvasta fel Bartókról, Kodályról és önmagáról szóló angol nyelvű előadását, amelynek záró része a *Pályakép* volt. A magyar nyelvre

2 Idézet Sárosi Bálint lektori véleményéből, amelyben az 1992-ben, az Akadémiai kiadónál megjelent *Lajtha László összegyűjtött írásai* című kötetet értékelte. Kézirat.

fordított szövegváltozatot a későbbiekben Lajtha özvegye önálló életrajz jellegű közleményként sokszorosította.³

A második kiválasztott írásművet, mint Lajtha egyetlen kiállításmegnyitó beszédének ismertetését itt, a Művészeti Akadémia hallgatóságának körében figyelemre érdemes lehetőségnek tekintem, olyan ritkaságszámba menő 20. századi megnyilatkozásnak, amelyben egy zeneszerző arról tesz vallomást, hogy a festészet számára elsődleges inspirációs forrást jelent. Medveczky Jenő festőművész kiállításának bevezető szövege Lajthát egy kivételes művészi azonosulás átélésére ösztönözte. Medveczkyvel való közösségvállalását oly módon is kifejezésre juttatta, hogy írását többesszám első személyben fogalmazta meg. Semmi kétség nincs abban, hogy Lajtha saját művészi ars poétikáját, önarcképét alkotja meg ebben a szövegben. Az 1962 őszén kelt megnyitó beszédben élete utolsó művészi portréját hagyta az utókorra.⁴

(Az írásmű felolvasásával egyidejűleg Medveczky Jenő 12 festménye is megjelenik a vetítón, amely Sturcz János művészettörténész segítségével eredményez.)

Kötetbemutatónk záró eseményeként a Lajtha-írások szerzője zeneszerzőként is megszólal. A most elhangzó három népdalfeldolgozás keletkezéstörténeti háttéréről, utóéletéről érdemes néhány vonatkozó ismertetet közölni.

A Lajtha gyűjtötte eredeti népdalokon alapuló zongora-kíséretes feldolgozások egy közös hanglemezakciónak, a Kultuszminisztérium által kezdeményezett lemezsorozatnak felkérésére készültek. Az 1929-ben 40 hanglemezt betöltő magyar népdalfeldolgozások, amelyek között Bartók, Kodály és Lajtha számos zongorakísérettel ellátott népdalfeldolgozása szerepelt, komoly előrelépést jelentett a korabeli népdalgűjtő mozgalom hagyományörző jelentőségének társadalmi befogadásában. A mozgalom értékeiről Lajtha *A kultuszminisztérium gramofonakciója* című (kötetünk 8. számaként közölt 66–71. l.) írásában elismeréssel nyilatkozott. A Bartók zongorakíséretét és a korabeli kiváló előadóművészek énekét, játékát megörökítő *His Masters Voice* néven ismert hanglemezsorozat a következő évtizedekben szinte feledésbe merült. Újra-

3 (A *Pályakép* című előadás-részlet a *Lajtha László írásai* című kötet 2. közleményeként, a 33–34. oldalon olvasható.)

4 A *Megnyitó beszéd Medveczky Jenő kiállításán* című írásmű a Lajtha László írásai II. kötetének 678–680. oldalán olvasható.

élesztésében jelentős szerepet játszott a Lajtha- népdalfeldolgozásoknak egy 2002-ben megjelent új, bővített közreadása, amely Hollós Máté szerkesztésében, az Akkord kiadónál jelent meg és számos kéziratban maradt, addig ismeretlen Lajtha-népdalfeldolgozást tartalmazott. Az értékes művek életre keltésében úttörő szerepe volt annak a jelentős CD kiadványnak is, amelynek előadóművészei Meláth Andrea énekművész és Virág Emese zongoraművész voltak, akik most élő előadásban szólaltatják meg a Lajtha-sorozat három darabját. Az eredeti népdalok Lajtha erdélyi, gyűjtésein alapuló kompozíciók, cím szerint: *Mikor Csíkből elindultam, Imhol kerekedik, Basa Pista balladája*.¹

¹ (A Kerekasztal beszélgetés résztvevői: Berlász Melinda, Tari Lujza, Biró Viola, Sebő Ferenc, Pávai István és Solymosi-Tari Emőke voltak. Az élő előadásban elhangzott művek a HCD-31933 sz. Hungaroton felvételen (Bartók – Kodály Lajtha: Hungarian Folksongs) megtalálhatók.